

פרופ' יהודה אליצור

"חכמות נשים בנתה ביתה"

— מקומה של האשה בחברה המקראית —

המשפחה בנויה, כידוע, על איש ואשה. המקרא מדבר לא מעט על מקומם של שני אלה במשפחה, ועל תפקידיהם. פעמים במפורש פעמים ברמז. כלל גדול בעניין זה גנוז במדרש חכמים על הפסוק (בראשית ב, כב) "ויבן ה' . . את הצלע". על האדם נאמר "וייצר", ועל האשה נאמר "וייבן" מה טעם? — **כי בינה יתירה ניתנה לאשה**. ודאי אין זה פשוטו של אותו פסוק, אך יש בו משום פשוטן של פרשיות גדולות במקרא ובמציאות האנושית.

המקרא בתוך סיפוריו מעמיד אותנו על מקומה של האשה, תפקידה וסגולותיה. הכלל של המושל החכם (משלי יד, א) "חכמות נשים בנתה ביתה", בא לידי ביטוי ציורי במקומות רבים במקרא. האשה מייצגת ברבים מסיפורי המקרא את החכמה של אדם, שאינו שולט, ואין בידו הכוח, אבל בתבונתו ובחכמתו הוא מעצב את הכוח, שהוא בידי אחר ומתווה את נתיבו. הנה לאורך כל ספר בראשית נעשה רצונן של נשים. האב — הנשיא הגדול הוא אברהם, אבל "כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה" (כא, יב). ביקש יצחק לברך את עשו בנו, ונמצא מברך את יעקב — מפני שרבקה אוהבת יעקב (כה, כח). אפילו אדם הראשון אכל מה שנתנה לו חוה.

דברים הרבה נועדו ללמדנו אותם הפרקים שבספר בראשית. אחד מהם הוא אל נכון מהי האשה, מה טיבה, מה מקומה של האשה המעולה ומה כוחה. רבות הפרשיות במקרא, שבהן הדבר ברור וגלוי. כאשר יואב רוצה לשכנע את דוד הוא שולח אליו את האשה התקועית, החכמה (שמואל ב, יד), וזאת אכן מצליחה במשימתה הקשה. הפרשנים והחוקרים, ספק אם הצליחו לבאר כל דבריה, אך אבל בית מעכה ניצלה מחרבו של יואב בזכות אשה חכמה, (שמואל ב, כ) שהתייצבה בין מחנה הנצורים לבין מחנה הצרים.

פרופ' י' אליצור

והנה, שני צבאות חמושים ובצורים עשו כדבריה והחרב השלופה חזרה לנדנה. אלה דברים מפורשים.

ברם, במקומות לא מועטים, במקרא, רמוז עימות בין אשה לבין גברים, ועליך להבין את הרמז ואת לקחו. פעמים שהגברים הפוע-לים בסיפור הינם תקיפים, חזקים ושליטים. המקרא מעמיד מול הללו אשה. מובן כי בכל פרשה, יפה כוח הכלל שבעים פנים לתורה. הכתוב מספר, ובסיפור יש פשט ורמז, דרש וסוד. אחד המוטיבים הרמוזים בפרשיות כגון אלה היא חכמת האשה, המפעילה את כוח הגברים ומכוונת את פעולתם. פעמים שמפרשים ודווקא המודרניים, לא הבינו רמזים אלה והשתבשו בפירוש העניינים. הבה נתבונן בכמה דוגמאות.

נפתח בפרשה קטנה, שעל פי רוב אין שמים לב אליה. אנחנו מוצאים ביהושע טו ובשופטים פרק א את מעשה עכסה בת כלב. בשופטים, פרק א פסוקים יא—יב פותח הכתוב: "ושם דביר לפנים קרית ספר. ויאמר כלב, אשר יכה את קרית ספר ולכדה, ונתתי לו את עכסה בתי לאשה". דרך אנב, כדאי לציין כי זמן רב לא נודע מקומה של קרית ספר היא דביר. אחרי מלחמת ששת הימים גילו בנסיבות מעניינות, כי דביר (קרית ספר) ישבה במקום תל רבוד צפונה לעיירה דהרייה, ארבעה עשר ק"מ בקירוב דרומית לחברון, בדרך לבאר שבע. הכתוב ממשך: "ויילכדה עתניאל בן קנז, אחי כלב הקטן ממנו, ויתן לו את עכסה בתו לאשה. ויהי בבואה ותסיתהו לשאל מאת אביה השדה. ותצנח מעל החמור, ויאמר לה כלב: מה לך? ותאמר לו: הבה לי ברכה, כי ארץ הנגב נתתני, ונתתה לי גלת מים, ויתן לה כלב את גלת עלית ואת גלת תחתית".

לכאורה, סיפור מוזר. מה משמעותו? מה טעם כל הפרטים האלה? עלינו לזכור כי אבותינו בתקופת המקרא היו בעלי תודעה ציורית. ודווקא משום כך היו מציירים מעט, לא היו איורים בספרים עבריים קדמונים. הדובר העברי הקדמון ראה לנגד עיניו תמונות, ואותן תיאר בדבריו. השומע היה בחינת רואה את הקולות. ובכן, פה לפנינו שני גברים, האחד הוא כלב — אדם מכובד מעין פטריארך, שעליו נאמר אחרי המיפקד בערבות מואב: "ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן הכהן, אשר פקדו את בני ישראל במדבר סיני. כי אמר ה' להם: מות ימתו במדבר, ולא נותר מהם איש, כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון" (במדבר כו,

"חכמות נשים בנתה ביתה" — מקומה של האשה בחברה המקראית

סד—סה). כלב בן יפונה ויהושע בן נון היו מן "האבות המייסדים", שרידי דור קדמונים.

ולא זו בלבד, אלא שאנחנו קוראים עליו ביהושע פרק יד פסוק ו — "ויאמר אליו כלב בן יפנה הקנזי: אתה ידעת את הדבר אשר דבר ה' אל משה איש האלהים, על אדותי ועל אדותיך בקדש ברנע. בן ארבעים שנה אנכי בשלח משה עבד ה' אתי מקדש ברנע לרגל את הארץ, ואשב אותו דבר כאשר עם לבבי. ואחי אשר עלו עמי המסיו את לב העם, ואנכי מלאתי אחרי ה' אלהי וגו'... ועתה הנה החיה ה' אותי כאשר דבר, זה ארבעים וחמש שנה, מאז דבר ה' את הדבר הזה אל משה, אשר הלך ישראל במדבר. ועתה הנה אנכי היום בן חמש ושמונים שנה. עודני היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה ככחי אז וככחי עתה למלחמה ולצאת ולבוא". פטריארך כזה בן שמונים וחמש, שהיה עומד בראש המלחמה, והיה הולך ומדביר את הענקים, היה כמו בן איש סגולה. וכמוהו עתניאל בן קנז הכובש-הלוחם, שהיה אחר כך השופט הראשון בישראל.

והנה אומר הכתוב: "ותסיתהו לשאל מאת אביה השדה". מה פירוש "השדה"? לקמן אנחנו קוראים שאין כאן סתם שדה; הכתוב מדגיש מה נתן לה אביה — הוא נתן לה גולות מים. "את גלת עלית ואת גלת תחתית". בארץ יהודה הדרומית, שורה של מעיינות, אינה דבר של מה בכך. — "ותסיתהו" כלומר שידלה אותו. ומדוע? — עתניאל, הגיבור הצעיר, כיבד והוקיר מאד את חותנו נשוא הפנים. אפשר לשער מה טען כלפי אשתו: אם אביך הנכבד נתן לנו את דביר, היאה לבוא אליו ולהפציר בו שיתן עוד. כלום נאה לעמוד על המקח עם אדם כמו כלב בן יפונה? אמרה לו: "לשאל השדה". האם דבר גדול וקשה הוא לבקש ממנו עוד שדה! אבל באמת אין הכוונה לשדה סתם כי אם לשדה, שדה מעיינות. הכתוב רומז (בהוסיפו ה' הידעיה), שיש פה מישאלה גדולה, אלא שהיא מנסתתה ניסוח צנוע. זה פשר "ותסיתהו". לבסוף שיכנעה את עתניאל, הם הולכים וחוזרים אל האב. ברם, כשהם עומדים לפני כלב הנכבד, השתק עתניאל, ולא עצר כוח לדרוש. הוא מחריש ואינו אומר מה ששמה בוודאי עכסה בפיו. גם הפטריארך הזקן שותק. שני גברים גיבורי חיל, נכבדים שותקים.

פרופ' י' אליצור

"ותצנח מעל החמור". גם זה סיפור. אחד הנימוסים הקדמונים של תקופת המקרא הוא, שאשה שמצטיינת בנימוסים נאים, ובהתנהגות נאה, למודה לרדת במהירות מעל גבי בהמת רכיבה. זה סימן של צניעות וסימן של זריזות. אנחנו מוצאים כשרבקה רואה את יצחק "ותפל מעל הגמל" (בראשית כד, סד). "צנח" פרושה ירידה מהירה כמו "נפל" במעשה רבקה — הכתוב משבח בזה את נימוסיה וזריזותה של עכסה.

"ויאמר לה כלב: מה לך?" — זה מעמד קצת מביך. עתניאל אינו מעז לפצות את פיו וכלב תמה.

"ותאמר לו: הבה לי ברכה". זו אימרת חכמה מן הסוג שקדמונינו חיבבו בתקופת המקרא: ברכה פירושה לכאורה מתנה (בראשית לג, יא). אבל כשכלב מביט ובעיניו סימן שאלה, היא אומרת: "ונתתה לי גלת מים". כלב מתחיל לחייך ולהבין את השנינה: ברכה! בריכה — מעיינות מים וברכה הם מושגים צמור דים בתודעה המקראית ככתוב "מברכת ה' ארצו... ומתהום רובצת תחת" (דברים לג, יג). מתוך דברי החכמה, המבטיים והחיוכים מתברר טיב המתנה "הצנועה", חלק "השדה". הכוונה לשטח שיש בו שורה של מעיינות. משערים שמדובר כאן במקום הנמצא 9—10 ק"מ דרומה לחברון, יש שם ואדי שהוצה את הכביש, ויש בו שתי שורות של מעיינות קטנים זה על גבי זה, שם המקום בפי הערבים סיל דילפה. השורה העליונה היא כנראה גולות עילית והתחתונה גולות תחתית.

כללו של דבר, מה המקרא רוצה לומר פה? — הכתוב כאילו מחייך ואומר: תסתכלו בשני האדירים, הגיבורים האלה, זה המדביר של הענקים, וזה הכובש של דביר — הם עומדים ומחריי שים. רצונו של מי נעשה, בסופו של דבר? — רצונה של עכסה בת כלב האשה "החלשה" הניצבת בין שני האיתנים. היא משליטה את רצונה בכוחה של חכמה. תחילה היא משדלת את עתניאל, מעודדת אותו ואומרת לו: מה אנחנו מבקשים — עוד שדה. עתניאל הגיבור הנועז הולך אתה, אך איננו מעז לפצות את פיו. אז פונה עכסה לגיבור הזקן ואומרת דבר חכמה: ברכה בריכה, והאב הזקן נעתר לשנינה הנאה. ומה מקומו של מעשה זה ביהושע טו ובשופטים א בפרשת ההתנחלות? הכתוב רוצה לומר: עובדה חשובה בהתנחלות שבט יהודה נקבעה על ידי דברי חכמה של אשה, שהפעילה שני גברים גיבורי חיל.

"חכמות נשים בנתה ביתה" — מקומה של האשה בחברה המקראית

כדי לא להיות שוביניסטים, נעבור עכשיו לאשה נכרית — רחב ביריחו. ביהושע פרק ב, הפרשה אינה מובנה לאשורה אלא למי שזוכר כי ברוב הדיאלוגים שבין אשה לבין גברים, אתה צריך לחפש את החכמה, המתבטאת בשיחה של האשה. יש, כאן שני מחנות לוחמים. ישראל עומדים מעבר לירדן, והכנענים עומדים מעבר מזה. וישראל עושים את שלהם "וישלח יהושע בן נון מן השטים שנים אנשים מרגלים חרש לאמר: לכו ראו את הארץ זאת יריחו" (יהושע ב, א). חרש — בסתר, תוך הסתרת זהותם, הם בוודאי היסו את עצמם יפה, כדי שהכנענים לא ירגישו, שהם מרגלים ישראלים. אך ההסוואה לא הצליחה: "ויאמר למלך יריחו לאמר: הנה אנשים באו הנה הלילה מבני ישראל לחפר את הארץ". זה נקרא בימינו: ריגול נגדי. מסתבר כי כנענים שמרו על יד הירדן, הם קיבלו פקודה לפקוח עיניים היטב ולראות, שמא יבואו מרגלים ישראלים. נמצאנו למדים כי מתחת למסווה החרש, מעבר לתחפושת הכנענית הכירו אנשי המודיעין של מלך יריחו, שאלה הם מרגלים ישראלים, ברם הם לא תפשו אותם שם במקום, לא התגרו בהם, כי הם קרובים לירדן ואולי יימלטו או יינצלו בידי ישראלים העלולים לבוא לעזרתם. נתנו להם ללכת ועקבו אחריהם עד יריחו, יכנסו לעיר ויילכדו.

ובכן, יש פה שני מחנות לוחמים, זה רוצה לקבל אינפורמציה מדוייקת על יריחו, וזה רוצה לתפוס את המרגלים הישראלים. ומה קורה? — לא רצונו של זה, ולא רצונו של זה. ישנה אשה אחת ביריחו, ורחב שמה. "ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו, ותאמר — (כשבאו שליחי מלך יריחו) — כן, באו אלי האנשים, ולא ידעתי מאין המה. ויהי השער לסגור בחשך, והאנשים יצאו, לא ידעתי אנה הלכו האנשים, רדפו מהר אחריהם כי תשיגום". היא שולחת את הרודפים של מלך יריחו בכיוון מזרחה אל הירדן, ואילו למרגלים הישראלים היא אומרת "ההרה לכו" — כלומר מערבה, למדבר יהודה. אל תשובו למחנה שלכם — "פן יפגעו בכם הרדפים, ונחבתם שמה שלשת ימים, עד שב הרדפים, ואחר תלכו לדרככם". אלה לא השיגו את שלהם, ואלה לא השיגו את שלהם — רחב השיגה את שלה. היא ניצלה.

אבל בכך אין די. רחב היא לכאורה בוגדת בעמה. כידוע טוב למחנה לוחם כשאדם מן האויב בוגד ומסייע בידי. אבל, הדבר הזה מלווה בדרך כלל בזלזול. מקבלים את הבוגד, מנצלים אותו,

פרופ' י' אליצור

נותנים לו שכר, אבל לא כבוד ואמון. הכלל הוא נצלהו וחדשהו כי על כן טבוע עליו חותם של בוגד. מה עושה רחב, כדי ליטול שכר יקר מישראל ולא להיות לבוז בעיניהם? כמה מן הפרשנים, וביחוד מן המודרניים אמרו, שהשיחה של רחב נראית ארוכה מדי, היא מדברת שלא לעניין, ויש פה קשיים. "ותאמר אל האנשים: ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ, וכי נפלה אימתכם עלינו, וכי נמגו כל ישבי הארץ מפניכם. כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים, ואשר עשיתם לשני מלכי האמרי, אשר בעבר הירדן, לסיחון ולעוג, אשר התרמתם אותם".

במקומות הרבה בתורה ובספר יהושע אנחנו מוצאים שהכתוב מעלה על נס את יציאת מצרים. מסתבר שלא היתה זו אך תורה שבכתב. מן המפורסמות היה, שישראל מתפארים בעניין יציאת מצרים. גם הנצחון על סיחון ועוג חוזר פעמים הרבה במקרא. אל נכון, מפני שזה היה ראשית הכיבוש. הפעם הראשונה, שישראל היוצאים ממצרים מיגרו והביסו שני מלכים כנעניים. הם היו מתפארים בכך ורחב יודעת זאת. היא יודעת היטב מה מתרחש במחנה ישראל. מה חשוב להם ומה יקר, מה טוב בעיני הישראלים ומה ערב באזניהם. ולכן היא אומרת: שמענו על דבר יציאת מצרים. שני המרגלים חושבים, זאת היא אשה נבונה. שמענו על דבר הנצחון הגדול על עוג מלך הבשן ועל סיחון מלך האמורי. הם מסתכלים זה בזה ואומרים: אין זו סתם כנענית, אשה חכמה היא שענייה בראשה.

אבל לא זה העיקר. היא ממשיכה: "ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם, כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת". כאן עיקרה של חכמה. אם פיקח אתה, הרי אתה צריך לדעת עובדות, ואתה צריך לדעת להביט לתוך נשמתם ותודעתם של האנשים, שאתה תלוי בהם. רחב פורטת על נימי תודעתם של שני הישראלים, כנגן אמון על מיתרי כינורו. כלל גדול הוא: דע את אויבך. החכמים שבכנענים התעניינו מי הם הישראלים הנוראים הקרבים אליהם. הם סיפרו כמובן את הדבר המפתיע שישראל אינם מאמינים, לא בבעל ולא בעשתורת, אלא יש להם אל אחד יחיד שאין בלתו. והם קנאים ודבקים באמונתו. רחב מצהירה: ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. כלומר למה אני נוהגת אתכם כך? לא משום

"חכמות נשים בנתה ביתה" — מקומה של האשה בחברה המקראית

שאני בוגדת אלא משום: שהישראלים **צודקים!** אני עומדת לימינם לא מפני שהם חזקים, אלא מפני שהאמת אתם. דבר חכמה זה מפקיע אותה מן הקאטגוריה של בוגד קטן, שדואג לחייו הקטנים, ומעלה אותה למדריגה של אדם בעל השקפת עולם בעל דעה ואמונה.

לפנינו אשה חכמה, היודעת יפה מה קורה במחנה ישראל, ומה מתרחש בנשמתם של הישראלים פנימה. היטב היא מנגנת על הנימים האלה, ומשיגה את שלה בכבוד. לפנינו שני מחנות אויבים, שנלחמים זה בזה, שניהם יש להם מטרה משלהם, ושניהם אינם משיגים אותה. המרגלים הישראליים מוכרחים להימלט, והרבה ידיעות אינם יכולים להביא, הכנענים רוצים לתפוס את המרגלים הישראליים ואינם מצליחים. מי מצליח? ודווקא לעילא ולעילא! — רחב. בכבוד גדול היא יוצאת מן המלחמה הזאת, היא וביתה, ותופסת מקום מכובד במחנה ישראל. וכל זה בזכות חכמתה. אין לה כוח ואין לה נשק — יש לה חכמת נשים.

דוגמא קצת יותר מסובכת, אבל מעניינת מאד היא פרשת אביגיל בפרק כה שבשמואל א. במרכז הפרשה שיחה ארוכה של אביגיל עם דוד. ושוב: כמה מן המודרניים טוענים, כי דבריה של אביגיל תמוהים, הם אינם אל העניין, היא מאריכה בדברים, ואתה אינך מבין לשם מה. ואולם כדי להבין דברי חכמה צריך גם הקורא הפרשן להיות לפחות אח לחכמה.

הכתוב פותח בשמואל א, כה: "ואיש במעון ומעשהו בכרמל", והם שני מקומות דרומה מחברון, ושם עליהם עד היום — "והאיש גדול מאד, ולו צאן שלשת אלפים ואלף עזים. ויהי בגזז את צאנו בכרמל. ושם האיש נבל ושם אשתו אביגיל: **והאשה טובת שכל**" — הכתוב מדגיש זאת — "ויפת תאר" וגם זה עניין, שחכמים במסכת "מגילה" עמדו על משמעותו בפרשה. "והאיש קשה ורע מעללים והוא כלבי (כתיב: כלבו)", כלומר ממשפחת כלב. (אולי יש פה גם רמז מוסתר לאופיו). "וישמע דוד במדבר כי גזז נבל את צאנו. וישלח דוד עשרה נערים, ויאמר דוד לנערים: עלו כרמלה, ובאתם אל נבל, ושאלתם לו בשמי לשלום. ואמרתם: כה לחי, ואתה שלום וביתך שלום, וכל אשר לך שלום. ועתה שמעתי כי גזזים לך, עתה הרעים אשר לך היו עמנו, לא הכלמנום ולא נפקד להם מאומה, כל ימי היותם בכרמל. שאל את נעריך ויגידו לך, וימצאו הנערים חן בעיניך, כי על יום טוב בנו, תנה נא את אשר

תמצא ידך לעבדיך ולבנך לדוד. ויבאו נערי דוד וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינחמו. ויען נבל את עבדי דוד ויאמר: מי דוד ומי בן ישי, היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדניו, ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגזאי ונתתי לאנשים, אשר לא ידעתי אי מזה המה. ויהפכו נערי דוד לדרכם, וישבו ויבאו ויגדו לו ככל הדברים האלה. ויאמר דוד לאנשיו: חגרו איש את חרבו. ויחגרו איש את חרבו. ויחגר גם דוד את חרבו, ויעלו אחרי דוד כארבע מאות איש ומאתים ישבו על הכלים". ולקמן פסוק כא: "ודוד אמר: אך לשקר שמרתי את כל אשר לזה במדבר, ולא נפקד מכל אשר לו מאומה, וישב לי רעה תחת טובה. כה יעשה אלהים לאיבי דוד וכה יסיף, אם אשאיר מכל אשר לו עד אור הבקר משתיך בקיר".

הבה נבין במה הדברים אמורים. ישנו מנהג קדמון מאד, מאד, בארצות האלה של המזרח התיכון, ואינני יודע מה שם קראו לו בעברית. בערבית הוא נקרא ח'יה, כלומר אחווה. מה זאת אומרת? כשיושבים פלחים, איכרים, על גבול המדבר, ושם, לא הרחק משם, ישנו בית אב בדואי שבט נודד, כמו גדודו של דוד באותה שעה, שהיה נודד במדבר. הרי מקדמת דנא, על פי רוב נוצר קשר בין הנוודים לבין הפלחים. היתה זו תוצאה של התפתחות חברתית ארוכה, רצופה מלחמות דמים, בין הרועה לבין האיכר. הח'יה היה מין הסכס בלתי כתוב אבל יציב וחמור. הנוודים מאמצים את הכפר וכאילו הצהירו: אתם האיכרים שלנו, והאיכרים לעומתם: אתם הבדואים שלנו. היינו, הבדואים נוודים-סובבים סביב בות הכפר ועליהם לשמור, ששום נוודים ושודדים אחרים, לא יחדרו לשטח. מאידך גיסא הם מקבלים עליהם לא לשדוד ולא לפגוע באיכרים שלהם, אלא לשמור אותם. תמורת זאת — הם מקבלים את המגיע להם בדרך של הסכס. הגיע הבעיר — באים הנוודים ואומרים: שמרנו עליכם כל השנה, לא פגענו בכם והרי האיכרים נותנים להם בכבוד את שלהם. בא הקציר — נותנים להם את חלקם. יש גז צאן — הריהם מקבלים את שלהם. זהו נימוס שנתקדש במשך דורות.

דוד שמר את חלקו בהגינות וביושר. הוא אומר: לא הכלמנום. וגם אנשי נבל מעידים כן ככתוב בפסוק יד: "ולאביגיל אשת נבל הגיד נער אחד מהנערים לאמר: הנה שלח דוד מלאכים מהמדבר לברך את אדנינו ויעט בהם. והאנשים טבים לנו מאד

"חכמות נשים בנתה ביתה" — מקומה של האשה בחברה המקראית

ולא הכלמנו ולא פקדנו מאומה — כל ימי התהלכנו אתם בהיותנו בשדה. חומה היו עלינו גם לילה גם יומם, כל ימי היותנו עמם רעים הצאן". הווה אומר, דוד ואנשי גדודו לא פגעו באיכרים, ושמרו כראוי על כל הנכסים של נבל הכרמלי.

יתכן מאד, שנבל כשמו כן הוא, כמו שאומרת אשתו, והוא לא הבין את הסגנון של דוד "אתה שלום" וכו' — הנוסח שלו היה כפי הנראה אדיב יותר מדי בשביל נבל, ובאוזניו היה זה סימן של חולשה. אילו עבר דוד על הבזיון בשתיקה, כי אז היה אבוד. כל יושבי הארץ היו למדים, שהוא אדם חסר כוח וחסר תושיה. זה היה הסוף. על כן החליט החלטה נחרצת ואכזרית. באין ברירה אחרת, חייב היה להראות לאנשיו וליושבי הארץ שאי אפשר להתקלס בו. כאשר היה הכרח בדבר, לא נמנע דוד להשיב גמול לאויביו, לפי שההווה היה בעיניו שער ליעוד שהועיד לו נביא ה' לעתיד.

אז יצאה אביגיל לקראתו "ותרא אביגיל את דוד ותמהר ותרד מעל החמור" וגו' וגו' "ושמע את דברי אמתך. אל נא ישים אדני את לבו אל איש הבליעל הזה, על נבל, כי כשמו כן הוא, נבל שמו ונבלה עמו, ואני אמתך לא ראיתי את נערי אדני אשר שלחת". עד כאן זו חכמה פשוטה ומובנת. דוד נפגע ונעלב עמוקות על ידי נבל, ואם באה אשתו בכבודה ובעצמה ואומרת שהוא נבל, ואינו נחשב לעומת דוד, הריהי מרפאת במידת מה את הפצע ומפיגה את החריפות של העלבון, שכן אין ערך לדבריו של אדם נקלה כגון זה.

ברם, בהמשך הדברים טוענים כמה מן הפרשנים כי קשה להבין מה היא שחה. למה היא אומרת מה שהיא אומרת? "ועתה אדני חי ה' וחי נפשך, אשר מנעך ה' מבוא בדמים, והושע ידך לך... ועתה הברכה הזאת אשר הביא שפחתך לאדני, ונתנה לנערים המתהלכים ברגלי אדני. שא נא לפשע אמתך, כי עשה יעשה ה' לאדני בית נאמן, כי מלחמות ה' אדני נלחם, ורעה לא תמצא בך מימך. ויקם אדם לרדפך ולבקש את נפשך" — הכוונה כמובן לשאול — "והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך, ואת נפש איביך יקלענה בתוך כף הקלע". לכאורה מה עניין שאול לכאן, הלוא הריב בין נבל ובין דוד. "והיה כי יעשה ה' לאדני ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל. ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול לב לאדני, ולשפך דם חנם, ולהושיע אדני לו.

והיטב ה' לאדני וזכרת את אמתך". הדברים נראים יותר מדי ארוכים, יותר מדי מסובכים, פחות מדי לעניין. פשר הדברים הוא חכמת נשים, לפי המדרש, אביגיל היתה נביאה, לפי הפשט היתה חכמה, וכבר אמרו חכם עדיף מנביא. במה מתבטאת חכמתה, חכמת האשה במקרא? קודם כל דבר — עיניים פקוחות ואוזניים קשובות. כבר ראינו שרחב ניצלה בכבוד גדול הודות לעובדה, שידעה בדיוק נמרץ מה קורה במחנה ישראל, וביחוד מה קורה בנשמתם ובתודעתם של האנשים, מה הם מחשיבים, מה יערב לאוזניהם.

דבר שני הוא לדעת לחדור לתוך הנשמה הזאת, המפולשת לנגדך, השקופה לעיניך, ולפעול שם על מנת לשכנעה, ולשכנעה דווקא על פי דרכה. כי זה ההבדל בין טיפש לבין חכם. טיפש צועק את שלו: אני צודק וכו' ואינו נותן דעתו לשומע, ולעיתים הוא אך מרגיזו ואפילו אם צודק הוא אם אינו משכיל לסבר אוזן השומע ואינו טוען טענותיו לפי טעם השומע, הריהו משיג רק סירוב קשה. החכם מדגיש לא את הדברים שהם חשובים לו, אלא את הדברים, שהם עשויים להשפיע על הצד שכנגד. זהו עניין מסובך, המצריך תבונה.

דבר שלישי, חשוב מאד, שאביגיל יודעת היטב והוא עניין פסיכוכי לוגי עמוק, שאווילים לא ידעוהו. לעולם אינך יכול לשנות אדם מיסודו. אינך יכול להאציל עליו תבונה, שאין לו מטבעו, אינך יכול לעקור כליל תכונה שיש לו מטבעו. מה שאתה יכול לעשות הוא לדעת מהן תכונותיו, לצחצח ולהעלות תכונה חשובה, שהיא חשובה לך כרגע, ולהרדים ולנטרל תכונה בלתי רצויה. בגבולות אלה אתה יכול לשכנע בן אדם. כל זה נהיר לאשה החכמה, וכאמור למעלה היא מכירה את דוד בפנימיותו מיהו ומהו. ומה מתרחש בתוך לבו.

יש כאן שני ביטויים מעניינים, שאינם צריכים אלא תרגום למוני חים מודרניים, שכן נפש האדם לא נשתנתה מימי דוד ואביגיל. היא אומרת בפסוק לא "ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול לב". מכשול לב הוא בלשונונו "מוסר כליות". פוקה בלשונונו סיוט או טראומה. אביגיל יודעת שבנשמתו של האיש דוד מתרוצץ משהו, ורותח, שיש לו מכשול לב, יש לו מוסר כליות קשה. וכי סיוט, מהלך עליו אימים. מהו הדבר? הבה נראה.

כידוע ישנה שאלה גדולה בחקר המקרא ובפרשנות המקרא, והוא

"חכמות נשים בנתה ביתה" — מקומה של האשה בחברה המקראית

החזרות הרבות על פרשת בניין המקדש שנמנע מדוד, והוטל מפי הגבורה על שלמה. הכתוב חוזר על עניין זה פעמים רבות ובנוסחי אות שונות. מה פשר השינויים האלה? בפרק ז בשמואל ב, אומר הכתוב: "ויהי דבר ה' אל נתן לאמר: לך ואמרת אל עבדי אל דוד: כה אמר ה' האתה תבנה לי בית לשבתי". ולבסוף הוא אומר: "כי ימלאו ימך ושכבת את אבתיך, והקימתי את זרעך אחרריך, אשר יצא ממעיד, והכינתי את ממלכתו. הוא יבנה בית לשמי, וכננתי את כסא ממלכתו עד עולם". אבל פה, וגם בדברי הימים א פרק יח אין הנמקה. מדוע לא אתה ומדוע בנך.

כנגד זה דוד, כשהוא מדבר אל שלמה בדברי הימים א פרק כב: "ויאמר דוד לשלמה" — פסוק ז שם — "בני (כתיב: בנו), אני היה עם לבבי לבנות בית לשם ה' אלהי. ויהי עלי דבר ה' לאמר: דם לרב שפכת, ומלחמות גדלות עשית, לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה לפני". לא מצאנו את הנימוק הזה אלא בפי דוד. לא בפי נתן, לא פה, ולא בדברי הימים. ולא בפי שלמה במלכים א פרק ה ופרק ח. רק פעמיים בפי דוד. לא כאן המקום לגולל את כל הפרשה הזאת על כל חילוקי הדעות שבין המפרשים והחוקרים. המחזור והסביר שבפירושים הוא דעת רד"ק המסביר כי הנימוק לחזון נתן שהוסיף דוד בדברי הימים לא נאמר לו מפי נתן, ולא נאמר לנתן הנביא במפורש מפי הגבורה. דוד הסביר את גזירת ה' לעצמו. אפשר להניח בעקבות פירוש רד"ק כי דוד התלבט במשך שנים ושאל את עצמו: מדוע לא הורשיתי אני לבנות את המקדש? והוא הוא שהסביר לעצמו כי בגלל הדמים הרבים לא ניתן לו לבנות מקדש, הוה אומר: בנשמתו של דוד היתה פוקה, החרידתהו העובדה, כי כל הימים הוא נלחם ושוּפך דמים. מדי פעם חזר ושאל את עצמו: מדוע לא אני? ומכשול הלב שלו, המצפון שלו, השיב מה שהשיב. ולא על חינוך, כי אמנם מצאנו בשמואל א כז, יא: "ואיש ואשה לא יחיה דוד" מן העמלקים והגשורים והגזרי. ונאמר: "ויוך כל זכר באדום" (מלכים א יא, טו) ועוד. ולא רק דמי נוכרים נשפכו בעטיו, הרי הוא אומר לאביתר הכהן (שמואל א כב, כב): "אנכי סבתי בכל נפש בית אביך" ובשמואל ב ב, משחק דמים בגבעון ולבסוף אנשי דוד נלחמים באנשי איש בושת ומאות חללים נופלים מישראל ודוד יודע זאת. ואף אחרים יודעים.

והנה בשמואל ב פרק טז קס לו קטיגור שמעי בן גרא, וכה אמר

שמעי בקללו, (שמואל ב טז, ז): "צא צא איש הדמים ואיש הבליעל, השיב עליך ה' כל דמי בית שאול, אשר מלכת תחתיו (כתיב: תחתו). ויתן ה' את המלוכה ביד אבשלום בנך, והנך ברעתך, כי איש דמים אתה". לא רבים האנשים שהביכו והסעירו את דוד כשמעי בן גרא. "ויאמר אבישי בן צרויה אל המלך: למה יקלל הכלב המת הזה את אדני המלך, אעברה נא ואסירה את ראשו. ויאמר המלך: מה לי ולכם, בני צרויה, כה (כתיב: כי) יקלל. כי (כתיב: וכי) האמר לו: קלל את דוד... הנחו לו". דברי שמעי עוררו בלבו את ה"פוקה", מכשול, לבו אומר לו הלוא הוא צודק. אני באמת איש דמים, אחר כך הוא סולח לשמעאי, ואולם לפני מותו הוא מצווה את שלמה בנו אחריו, שלא יוריד את שיבתו של שמעי בשלום שאולה. מדוע? מפני שזה היה האיש, שהעליב את דוד ופגע בו פגיעה קשה יותר מכל אדם עלי אדמות. כשמגדפים אדם בדבר, שאין בו כלל, אין הוא נפגע. אך שמעי בן גרא יודע מה הוא מדבר, הוא מגדף מעולה. הוא פוגע בנקודה הכואבת ביותר של דוד.

"כי איש דמים אתה" — זה הדבר הגרוע ביותר שאפשר לומר לו, שהרי זו ה"פוקה" זו הטראומה הרודפת אותו: כל הימים אני הולך והורג, לוחם ושופך דמים — ואני הייתי רוצה לבנות את המקדש!

אלא שבמקום שאתה מוצא קטיגור, אתה מוצא גם סניגור. וביתר דיוק סניגורית, הלא היא אביגיל. טעות בידי הפרשנים החדשים המעירים, שהיא סתם מאריכה דברים, אביגיל אומרת מה שדוד אומר בלבו בנסותו לנחם את עצמו, היא אומרת לו: "חי ה' וחי נפשך, אשר מנעך ה' מבוא בדמים, והושע ידך לך". הלוא אתה מתלבט בזה, הלוא זה כואב לך, למה תעשה עכשיו עוד מעשה כזה? אך היא מוסיפה "כי מלחמות ה' אדני נלחם ורעה לא תמצא בך מימין". אביגיל מאשרת את הדברים, שדוד אומר לעצמו. למה אני הורג? כי אני מצווה להילחם — מלחמות ה' אני נלחם. ברם כשיש לו לאדם לבטים, כאשר הוא רדוף-פוקה, כאשר הוא מנסה להסיר מכשול הלב הריחו זקוק להרבה חיזוק. באה האשה החכמה ומחזקת. נראה שדבר יותר טוב לא היתה יכולה לומר לדוד.

ועוד, שאול רודף אחרי דוד, שכן בעיניו אין דוד אלא — מורד, ראש גדוד של לסטים, רוצח. מה אומר דוד לעצמו? הנביא משת אתי למלך, ואת דבר ה' אני הולך לקיים. ואביגיל מאשרת

"חכמות נשים בנתה ביתה" — מקומה של האשה בחברה המקראית

ומחזקת — וכלל לא חשוב אם דבריה לעניין או לא לעניין מבחינה דיאקטית, לפי שכאן אין תרגיל בסגנון כי אם חכמה שהחיים תלויים בה. "כי מלחמות ה' אדני נלחם". "והיה כי יעשה ה' לאדני ככל אשר דבר את הטובה עליך, וצוך לנגיד על ישראל". כלומר: אתה נועדת להיות מלך, מה שאתה עושה למען הייעוד הנבואי, האלוהי הזה אתה עושה. לא ראש של ליסטים אתה כי אם משיח ה'.

שני הדברים הגדולים האלה הם הדברים הטובים ביותר, והמ' שכנעים ביותר, שהיה אפשר לומר לדוד באותה שעה. הכתוב כאילו אומר: בוא ראה את חכמתה של האשה הזאת. כדי לנגן על הנימים האלה בנפש דוד אתה צריך להיות בטוח, כי אלה הן נימים נכונים. הרי דוד הוא מצביא קשוח, לוחם. אם אין בו הפוקה הזאת, אם לא איכפת לו להרוג עוד כמה מאות אנשים, הרי כל הידיבורים האלה הם דיבורי חינם! דברי אביגיל הם חכמה עילאית, מפני שנשמתו של האיש נהירה לה. היא צופה ומביטה לתוך תוכו. מעין זה גם במעשה רחב ביריחו. חכמתה עומדת לה משום שהיא יודעת מה שמתרחש במחנה ישראל ואף צופה ורואה ללבם של האנשים.

כאמור, אין הכתוב מעלים כלל כי חללים רבים נפלו במלחמות דוד — מן העמים ומישראל. דם רב נשפך בדרכו של דוד אל יעודו. קטיגורו שמעי קרא לו **איש דמים**. ואילו סניגוריתו אביגיל אמרה "כי מלחמות ה' אדני נלחם ורעה לא תמצא בך מימך".

את המשפט חרץ דוד על עצמו. לא כדברי זה ולא כדברי זאת. הוא פסק שיש רעה במלחמות דמים ועל כן לא ניתן לו לבנות מקדש. מאידך גיסא אין אמת בהגדרה "איש דמים" וביתר דיוק זו חצי אמת שהיא גרועה משקר (מכאן זעמו על שמעי). הוא הסביר ונימק את דבר ה': "לא תבנה בית לשמי כי **איש מלחמות** אתה" (דברי הימים א כח, ג). ורב ההבדל בין איש דמים לבין איש מלחמות. בכל מלחמה יש שפיכות דמים. יש הרבה לוחמים שהם אנשי דמים אבל לא כולם. יש מתרגלים לעיסוקי המלחמה, מתמחים בהם נעשים להוטים אחריהם ואחרי כל הכרוך בהם. אחד ממלכי אשור מתפאר כי פשט עורו של אויבו המנוצח מעליו. יש ממלכי אשור שציוו לחרות על מצבות נצחון את העינויים האכזריים שעינו את אויביהם המנוצחים. נראה כי סברו כי ניקור עיניהם של שבויים ושיפודם על גבי כלונסאות חדות תפארת היא

פרופ' י' אליצור

והרצח הוא כבוד נצח. שלמנאסר השתבח בכתובת נצחון כי טבח את אויביו לאלפיהם ואת גוויותיהם הטיל לנהר, למען שמשו לו גשר לעבור עליו. אכן היו הללו אנשי דמים שהטבח היה בעיניהם לשבח.

על דוד מספר הכתוב בפרטות כי הירבה להלחם באויביו עמו ובמשנאיו, אבל הוא נלחם קשות כל ימיו גם בעצמו. כל מלחמה וביחוד בבני עמו היתה לו למכשול לב, למוסר כליות ומענה. הוא ואפילו עושי דברו הקשוחים השתדלו להמנע ככל האפשר "מבוא בדמים". (שמואל ב, ב, כו—כח, שם כ, כ—כב ועוד). דוד לא השתעשע בזכרונות חרב וענוות. הם הפכו לפוקה, לטראומה שהיתה רודפתו. יפה כיוונה אביגיל, בבואה למנוע אותו ממלחמת נקם. והראיה, התשובה של דוד. "ויאמר דוד לאביגל: ברוך ה' אלהי ישראל, אשר שלחך היום הזה לקראתי. וברוך טעמך וברוכה את, אשר כלתני היום הזה מבוא בדמים". הוא נאלץ לשלוח את חרבו אך כאשר ניתן להשיבה אל נדנה, הריהו שש ושמוח ומברך שלוש פעמים: ברוך, ברוך, ברוך. וזהו שבח גדול לדוד, המעידי נאמנה שאין הוא איש דמים כי אם איש מלחמות נאבק ומתלבט הסולד מפני שפיכות דמים. גדולתה של אביגיל שכל זה היה גלוי לה, שכן האשה החכמה יודעת לנגן על נשמתו של אדם כנגן אומן על כלי.

אלה הדוגמאות וכיוצא בהן עוד, מלמדות כי האשה מייצגת במקרא את החכמה. יתר על כן, זה בעצם, לפי דעת המקרא, תפקידה של האשה במשפחה ובחברה. היא לא בעלת הכוח, היא לא המבצעת — הדברים האלה נתונים בידי גברים, אבל היא השולטת בכוח, היא המכוונת את המעשה, אם יש לה אותה התכונה, המציינת את האשה המעולה, היינו החכמה.